Românii şi mirajul Italiei

Mariana FLAIŞER

Asupra culturii române în general şi asupra limbii române în particular s-au exercitat de-a lungul secolelor diferite influenţe. Fie că interacţiunile culturale şi lingvistice au caracterizat epoci istorice îndepărtate, fie că sunt de dată recentă, acestea nu au alterat în profunzime structura romanică a culturii naţionale şi „esenţa latină a limbii noastre”[1].

Astfel, fascinaţia pe care cultura italiană a exercitat-o asupra românilor se remarcă mai ales în domeniul artelor frumoase şi, fireşte, al limbii române. În domeniul *literaturii*, românii au cunoscut operele marilor scriitori italieni: Dante, Boccacio, Petrarca, Ariosto, T. Tasso, Alfieri, Leopardi, Carduci, Manzoni, C. Goldoni etc. Traducând din lirica, proza sau teatrul italian, Gh. Asachi, Aristia, I. H. Rădulescu, D. Zamfirescu, T. Cipariu, G. Coşbuc, Nicolae Ţincu şi alţii au înlesnit românilor cunoaşterea valorilor literaturii italiene.

În domeniul artelor frumoase, în pictură, arhitectură sau muzică se remarcă, de asemenea, înrâurirea artelor italiene. De altfel, un rol însemnat în încurajarea artelor la noi l-au avut scriitorii, oamenii de cultură ai secolului al XIX-lea care s-au format la şcoli italiene, au călătorit în Italia şi au cunoscut îndeaproape capodoperele Renaşterii italiene şi muzica de operă italiană. Gh. Asachi, N. Bălcescu, V. Alecsandri, I.H. Rădulescu, N. Filimon, mai târziu N. Iorga şi alţii atraşi de mirajul[2] italian al locurilor, al artelor, al istoriei au scris pagini memorabile de „însemnări de călătorie”[3] sau au folosit motive, legende, note drept sursă de inspiraţie pentru operele lor literare[4].

Referindu-ne la influenţa pe care artele italiene au exercitat-o în cultura română, trebuie menţionat că, în special în domeniul muzicii, aceasta a fost în mod constant predominantă. Astfel, datorită lui Gh. Asachi, la Iaşi a fost înfiinţat în 1836

[1] Avram, Sala 2001: 18.

[2] Alegerea termenului „miraj” în titlul comentariului nostru, nu este întâmplătoare. Definit drept 1. fenomen optic produs prin refracţia treptată a luminii în straturi de aer cu densităţi diferite, datorită căruia în unele regiuni apar la orizont imagini răsturnate ale unor parţi din natură, ale unor lucruri îndepărtate, ca şi cum s-ar reflecta într-o apă; 2. farmec, atracţie irezistibilă (după DEX 1975: s.v.), termenul *miraj* caracterizează, credem, în mod convingător atât starea de uimire, admiraţie în faţa unor fenomene culturale de o mare frumuseţe, cât şi încercarea de recompunere a altor imagini, originale, reflectate prin jocul oglinzilor spiritualităţii româneşti.

[3] Însemnări de călătorie în Italia au scris V. Alecsandri, *Jurnal de călătorie în Italia*, 1862-1863 (vezi Alecsandri 1964: 214-215); N. Filimon, *Trei luni în străinătate*, *Împresiuni şi memorii de calătorie*, *Excursii în Germania Meridională*, *Nuvele* (vezi Filimon 1984 şi Filimon 1978), N. Iorga, *Din străinătate, Italia* (vezi Iorga 1972: 139-194) etc.

[4] Vasile Alecsandri (*Buchetiera de la Florenţa*), la fel ca şi Nicolae Filimon (*Mateo Cipriani, nuvela florentină*), îşi plasează acţiunea unor scrieri literare în Italia, la Florenţa.

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)

Conservatorul filarmonic – dramatic, iar în 1838 se cânta „pentru prima dată în limba română, în capitala Moldovei, opera italiană *Norma* de V. Bellini”[5]. Nicolae Filimon cunoştea, de asemenea, foarte bine opera italiană. El traduce cu I. G. Valentineanu libretul operei *Nobucodonosor* de G. Verdi. Muzicologii care au studiat atent activitatea lui N. Filimon sunt de părere că acesta a fost în primul rând muzician de profesie, a studiat teoria muzicii şi a fost instrumentist (flautist) în orchestra operei italiene din Bucureşti, „autentic ctitor al criticii noastre muzicale”[6]. La Al. Odobescu şi la Iacob Negruzzi există pagini literare în care se remarcă acceaşi admiraţie faţă de muzica de operă italiană[7].

În cadrul raporturilor româno-italiene care au avut o importanţă considerabilă pentru cultura şi limba română se pot delimita două aspecte. Pe de o parte, există contacte indirecte, cele culturale, care au facilitat împrumutul de termeni neologici italieni. Pe de altă parte, o clasă de termeni de proveniență italiană se află în textura vocabularului limbii române literare ca urmare a contactelor directe între vorbitorii celor două limbi, între lucrătorii români şi cei italieni, încă din secolul al XIX-lea până astăzi.

Influenţa italiană în limba română are în inventarul lexicului actual o pondere nu foarte importantă, cu toate că în evoluţia limbii literare spre modernitate au existat momente în istoria acestui proces în care orientarea spre sursa limbii italiene a fost mai intensă. Astfel, lingviştii români apreciază că deşi împrumuturi din italiană se pot afla în scrierile vechi ale culturii române, „cărturarii Şcolii Ardelene sunt cei care s-au orientat conştient spre Italia, patria de origine a românilor, şi spre limba italiană ca model de limbă modernă.”[8]

Dacă ne referim la termenii de proveniență italiană intraţi în limba română pe calea culturii, trebuie să subliniem italienismele din terminologia muzicii. La N. Filimon, Enrico Mezetti şi alţii din secolul al XIX-lea, în scrierile muzicale din tot secolul al XX-lea până în prezent, italienismele care au statut de *internaţionalisme* sunt o caracteristică a limbajului muzical. Păstrându-şi nealterat corpul fonetic, cuvintele italiene sunt folosite în terminologia muzicală pentru a numi tempoul, mişcarea, nuanţele de expresie, instrumentele muzicale, genuri şi forme muzicale, cântăreţi şi instrumentişti. Termenii italieni muzicali circulă în limbajul muzicii de pretutindeni şi, prin urmare, sunt *internaţionalisme*: *tenor*, *primadonă*, *soprană*, *mezzosoprană*, *bariton*, *bas*, *muzicant* (it., germ.), *bas*, *muzicant* (it. germ); „voce semirăguşită (*voce velata*), *impreciziunea de ataco*”[9]*, viola de bracio*, *viola de gamba*, *viola d'amore*[10], *intermezzo*, *à capella*, *aria*, *ricercar*[11] etc.

[5] După *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, p. 56-57.

[6] Cosma 1966: 45.

[7] În *Pseudocynegeticos* de Al. Odobescu există un capitol consacrat muzicii de vânătoare, *Cum se pricepeau să cânte la vânătoare Rossini şi Haynd*, iar Iacob Negruzzi a fost de asemenea, un pasionat al muzicii de operă, nelipsit de la spectacolele de operă (Donizetti, Rossini, Bellini etc) în perioada berlineză − 1861-1863 (*apud* Dumitrescu Buşulenga, Sava 1994: 63).

[8] Oprea 1996: 270 îl citează pe Marin Z. Mocanu referitor la periodizarea împrumuturilor italiene în limba română.

[9] Filimon 1978: 23, 359.

[10] Giuleanu 1986.

[11] Bughici 1974: s.v.

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)

Şi în interiorul terminologiei picturii, *italienismele* sau termenii neologici de proveniență italiană se întâlnesc frecvent: pictura *al fresco*, *à secco*, *alla prima*, *intonacio*, *stampă*, *penel*, *sfumatto*[12] etc. Mulți dintre termenii neologici de proveniență franceză din terminologia românească a picturii sunt la origine termeni italieni: guaşă (*guasse*), profil (*proffilo*), desen (*designo*), pastişă (*pastici*)[13] etc.

Dacă termenii nemenționați sunt italienisme pătrunse în limba română pe calea culturii, alți termeni de origine italiană au intrat în limba română ca urmare a unui contact direct intre lucrătorii români şi cei italieni. Un prim moment al acestor contacte directe, este cel a prezenței profesorilor, medicilor, ajutorilor de gerahi, spițerilor în Principate[14].

În scrierile secolului al XIX-lea la scriitori menționați, dar şi anterior, întâlnim numeroase nume de lucrători, nume de origine italiană, ca de exemplu: *cavallier* (it., rus.), Anton Fegherman *spițer*[15], *giovanul*, adică al doilea gerah, rânduitul *spițer* (Caproşu 2004: 549), *comediant*[16] (germ., it.), *capelan*, *navigator* (fr., it.) etc.

În limba română actuală circulă neologisme italiene, italienisme sau derivate româneşti care au la bază cuvinte italiene, ca de exemplu: *model*, *impresar(ă)*, *impiegat*, *picolo*, *picoliță*, *pizer*, *pizzar*, *pizară*, *paparazzi* etc. Termenul *impiegat* are sensul de lucrător la gară (*impiegat de mişcare*), „cel care organizează şi controlează mişcarea trenurilor, sau de funcționar de stat de grad inferior”[17]. De exemplu, în romanul *Prințul* al lui T.T. Branişte, este vorba de *un impiegat de mişcare*, în timp ce în scrisorile lui I. Ghica, unde autorul notează „amândoi *impiegați* ai consulatului rusesc”[18], contextul nu lasă loc echivocului în ceea ce priveşte termenul *impiegat*.

Prin urmare, atunci când termenul este fără determinanți, contextul este cel care lămureşte pe deplin sensul cuvântului, „în vocabularul reprezentativ, Marius Sala apreciază că procentul cuvintelor împrumutate din italiană este de 0,58%, printre exemple aflându-se termeni ca: *inginer*, *locotenent*, *maestru...*”[19]. Pentru *maestro* în literatura română există un frumos poem[20] în care este ironizată vanitatea specialistului, a lucrătorului la auzul acestui cuvânt. Astăzi, *maestro* sau *maestre* se spune, în general, *muzicienilor*, *pictorilor*, *criticilor de artă*, dar se aude şi în mediul

[12] Şuşală, Bărbulescu 1980: s.v.

[13] Brunot 1966: 691-699.

[14] N. Iorga menționează că italianul „Antonie Epis învăța pe copii lui Nicolae Mavrocordat, iar abatele Bancini era profesor al beizadelelor lui Al. Ipsilanti” etc. (Iorga 1992: 140).

[15] Caproşu 2004: p. 116.

[16] Şincai 1967: CLXV. O lucrare despre *Italienisme la Gh. Şincai* a scris Richard Walter, în „Studii şi cercetări ştiințifice” Iaşi, XVI, 1963, fasc. 2, p. 283-288.

[17] După DEX 1975: s.v.

[18] Ghica 1967: 63.

[19] Avram, Sala 2001: 99.

[20] Poemul se intitulează *Balada maeştrilor* şi aparține lui T. Arghezi. Oferim spre exemplificare câteva versuri: „*...Advocați* şi *doftori* şi adeseori/ *Cântăreți* şi *pictori, dascăli* şi *actori/* [...] Când vorbeau pe scară-n uşi ori pe ferestre/ Domnii, muşterii îşi ziceau *«maestre»* [...] Cei chemați cu vorba care i se spune/ Înfloresc în sine-ndată. Ce minune?/ Cum le zici «maestre» în ce-aveai de spus/ Gâtul li se-nalță de trei ori mai sus/ Omul e mai ager, mai vioi, mai sprinten/ Ca un roib agale, îndemnat de pinten./ Şi Păcală-şi zice: «vorba asta scurtă/ E ca mângâierea porcului pe burtă»” (Arghezi 1963: 40-41).

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)

lăutăresc, *muzicanții*, *lăutarii*, fiind adesea numiți „*maestre*”. Prin urmare, folosirea în exces, şi pentru oricine, a termenului *maestro* a făcut ca acesta să se devalorizeze.

În timp ce neologismul de origine italiană *maestro* este utilizat sau ar trebui utilizat pentru artişti talentați de o valoare incontestabilă, termenul *maistru* care vine din germană, numeşte tehnicianul, meşterul dintr-un anumit domeniu. În secolul al XIX-lea diferența dintre *maestru* şi *maistru* era ca şi inexistentă. Ca dovadă exemplele următoare: capelu *maestru*[21] *maeştri* germani (202 FN), adică *maestro*; dar şi *mecanicu*, *maestru maşinistu* (Bujoreanu 1873: 1263), *distilator maestru* (Bujoreanu 1873: 1270), *maestru* cu prăvălie (Bujoreanu 1873: 1923) adică *meister*, *meşter*, *meşteşugar*. O variantă fonetică a neologismului german *meister* este termenul *maistor*, *maistor* giuvaergiu, cu sensul de *meşter*.

Cu privire la termenii româneşti derivați de la cuvinte italiene ca *picolo*, *pizza* etc. aceştia se află în plin proces de acomodare ca dovadă diferitele variante fonetice şi formele de plural ale substantivelor *picolo*, *picoli*, *picolițe*[22], *pizzer*, *pizzar*, *pițară*, *pițer*, *pizzară*[23] etc.

Plecând de la interferențele culturale româno-italiene, de la influența limbii italiene asupra limbii române un alt capitol care trebuie menționat este cel a comentariilor şi studiilor lingvistice care pun în evidență înrudirea celor două idiomuri, asemănările, diferențierile, stratificarea împrumuturilor din limba italiană, în funcție de circulația în timp sau zonală.

Trebuie menționat, în primul rând, studiul lui I. H. Rădulescu, *Paralelismul între limba română şi cea italiană* 1840-1842. H. Rădulescu compară 1300 de cuvinte româneşti cu corespondentele italieneşti clasificându-le pe domenii „încercând a evidenția caracterul romanic al limbii române”[24]. Şi Timotei Cipariu în studiile de limbă română, amintind că în procesul dezvoltării acesteia nu au existat poeți de inspirație divină ca Dante, Boccacio care să fi ajutat la mlădirea şi sporirea expresivității literare, observă că „adaptarea neologismelor urmează mai îndeaproape modelul latinesc şi italian”[25].

Neologismul italian în limba română deşi nu deține o pondere prea mare în ansamblul vocabularului românei literare, este o componentă lexicală importantă a limbii române care se explică prin unele afinități culturale sau realități socio-economice.

Mai trebuie precizat că astăzi, în urma masivei imigrații a românilor în Italia, în căutarea unui loc de muncă, problema influenței limbii italiene asupra limbii române trebuie reconsiderată. Conviețuirea celor două popoare are ca o primă consecință a bilingvismului, pe o durată de timp variabilă, modificarea accentului românesc sub presiunea modelului de accentuare italian. Mai târziu, rămâne de văzut cât de adânci vor fi schimbările la nivelul vocabularului la românii care vor reveni acasă.

[21] Bujoreanu 1873: 1724.
[22] „România Liberă”, 2007, 16 iulie p. 12
[23] „România Liberă”, 8 mai 2008, p. 56
[24] Frish 1995: 86-87.
[25] După Pamfil 2009: 200.

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)

Bibliografie

Alecsandri 1964: Vasile Alecsandri, *Scrisori. Însemnări*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Arghezi 1963: Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 4, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Avram, Sala 2001: Avram Mioara, Sala Marius, *Faceți cunoştință cu limba română*, Cluj, Editura Echinocțiu.

Brunot 1966: Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, Tome VI, première partie, Paris, Librairie Armand Colin.

Bughici 1974: D. Bughici, *Dicționar de genuri şi forme muzicale*, Bucureşti, Editura Muzicală.

Bujoreanu 1873: I. M. Bujoreanu, *Collecțiune de legiuirile României vechi şi noi care s-au promulgat până la finele anului 1870*, Bucureşti, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.

Dumitrescu Buşulenga, Sava 1994: Zoe Dumitrescu Buşulenga, Iosif Sava, *Muzica şi literatura*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Caproşu 2004: Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, Iaşi, Editura „Dosoftei".

Cosma 1966: V. Cosma, *Nicolae Filimon, critic muzical şi filologist*, Bucureşti Editura Muzicală.

DEX 1975: *Dicționar explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.

Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

Filimon 1984: Nicolae Filimon, *Escursiuni în Germania Meridională. Nuvele*, Bucureşti, Editura Minerva.

Filimon 1978: Nicolae Filimon, *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva.

Frish 1995: Helmuth Frish, *Relațiile dintre lingvistica română şi cea europeană*, Bucureşti, Editura Saeculum.

Ghica 1967: I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecandri*, Bucureşti, Editura pentru Literatură

Giuleanu 1986: Victor Giuleanu, *Tratat de teoria muzicii*, Bucureşti, Editura Muzicală.

Iorga 1972: Nicolae Iorga, *Peisagii*, Cluj, Editura Dacia.

Iorga 1992: Nicolae Iorga , *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Oprea 1996: Ioan Oprea, *Terminologia filozofică românească*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Pamfil 2009: Carmen-Gabriela Pamfil, *Timotei Cipariu − lingvist şi filolog*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza".

„România Liberă", 16 iulie 2007, 8 mai 2008

Şincai 1967: Gh. Şincai, *Hronica românilor*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Şuşală, Bărbulescu 1980: Ion N. Şuşală, Ovidiu Bărbulescu, *Dicționar de artă. Termeni de atelier*, Bucureşti, Editura Sigma.

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)

The Romanians and Italy's Mirage

The Italian neologism in Romanian, although it does not occupy a significant percentage in the vocabulary of the literary Romanian language, remains an important lexical component of Romanian, due to the cultural interests and socio-economic realities. Moreover, because of the recent and massive immigration of Romanians to Italy looking for a place to work, the influence of Italian on Romanian must be reconsidered. The first consequence of these two nations living together is the bilingualism within a changeable period of time; following the modification of the Romanian accent under the influence of the Italian accent. In the future, it remains to be appreciated how deep the lexical changes will be on Romanians who come back home.

Universitatea de Medicină şi Farmacie „Gr. T. Popa"
IAŞI, ROMÂNIA

BDD-V2683 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:00 UTC)